

อิทธิพลของมหาเวสสันดรชาดกต่อวัฒนธรรมไทยบางประการ

วรรณคดีไม่ใช่เป็นผลจากอิทธิพลของสังคมเท่านั้น แต่วรรณคดียังเป็นสาเหตุแห่งผลในสังคมด้วย¹ การวิเคราะห์ในบทนี้เห็นด้วยในข้อที่ว่า วรรณคดีมีอำนาจทำให้สังคมและวัฒนธรรมบางส่วนเปลี่ยนแปลงไป

เรื่องมหาเวสสันดรชาดก 13 กัณฑ์ นิยมเทศน์และฟังกันตามวัดต่าง ๆ จึงเป็นทางสำคัญที่สุดที่ทำให้เรื่องนี้แพร่หลายจนสามารถมองเห็นอิทธิพลของเรื่องเวสสันดรชาดกปรากฏในศิลปะวัฒนธรรมบางประเภท คือ

1. อิทธิพลที่ปรากฏในค่านศิลปะกรรม (Painting)
2. อิทธิพลที่ปรากฏในค่านวรรณกรรม (Sculpture)

1. อิทธิพลที่ปรากฏในค่านศิลปะกรรม

อิทธิพลในค่านนี้เท่าที่พบมี 2 แบบ คือ

1.1 จิตรกรรม

1.2 ประติมากรรม

1.1 อิทธิพลในงานจิตรกรรมจะเห็นได้จากภาพฝาผนังพระอุโบสถหลายแห่ง

ก. วัดในกรุงเทพมหานคร เช่น

¹ Wilbur Scott, "The Sociological Approach" An Introduction to Literature (New York : Random House, 1968), p.8. (แปล)

1. วัดราชสิทธิาราม (วัดพลับ) บางกอกใหญ่ กรมศิลปากรบันทึกว่า "บานประตูและบานหน้าต่างคานนอก สลักลายคั่น ๆ ... บนผนังคานในชายชวาตอนล่าง เป็นภาพสี่เกี่ยวกับพระพุทธประวัติและเวสสันดรชาดก" ¹
2. วัดสุวรรณาราม บางกอกน้อย มีภาพจิตรกรรมฝาผนังพระอุโบสถ เขียนเมื่อราวครึ่งหลังของพุทธศตวรรษที่ 24 พระเวสสันดร พระนางมัทรี ทูลลาพระเจ้าสุทนต์ไปเขาวงกต และตอนพระเวสสันดรเสด็จคืนพระนคร ²
3. วัดระฆังโฆสิตาราม (วัดบางหว้าใหญ่) บางกอกน้อย พระอุโบสถ มีมาแต่สมัยกรุงเก่า ผนังระหว่างของหน้าต่างมีภาพเรื่องพระเวสสันดรตอนประทานช้าง ปัจจุบันขาด สภาพของภาพยังชัดเจน
4. วัดกก บางขุนเทียน เป็นวัดเก่าแก่มากสภาพพระอุโบสถมิได้รับการบูรณะที่ผนังมีภาพทศชาติเคลือบสีและชำรุด
5. วัดสังฆกระเจา บางกอกใหญ่ มีภาพจิตรกรรมฝาผนังพระอุโบสถ เรื่องเวสสันดรชาดก แต่ในปัจจุบันภาพลบเลือนไปเกือบหมดสิ้น ยังปรากฏที่ผนังระหว่างของหน้าต่างของหนึ่งคานชายมือเป็นรูปชุกเฝ้าอัจจุตฤาณี
6. วัดราชาธิวาส เขตดุสิต มีภาพเขียนฝาผนังพระอุโบสถทั้งเรื่อง สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงออกแบบให้ช่างชาวอิตาเลียนชื่อริโคลี เขียน ³

¹ กรมศิลปากร, ประวัติวัดราชสิทธิาราม (พิมพ์แจกงานฉลองพระราชทาน ณ วัดราชสิทธิาราม วันที่ 16 พฤศจิกายน 2509), หน้า 36.

² มีภาพถ่ายในหนังสือประวัติวัดสุวรรณาราม.

³ มีภาพถ่ายในหนังสือ เทศน์มหาชาติ ฉบับหอพระสมุควชิรญาณ.

ข. วัดในต่างจังหวัด เช่น

1. วัดบางนมโค อำเภอสiena จังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีภาพที่
ประศุพระอุโบสถตอนพระเวสสันดรประทานช้างปัจเจยนาค และตอนเสด็จสู่ป่า¹
2. วัดยานอากทอง อำเภอดักไท จังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีภาพ
จิตรกรรมฝาผนังฝีมือช่างในรัชกาลที่ 3² ครบ 13 ภาค
3. วัดมหาธาตุ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ตามหลักฐานจากอนุสาร
อ.ส.ท. กล่าวว้า หุคลังกาไคพรรณาวา ที่ผนังพระอุโบสถวัดนี้เขียนรูปเรื่องมหาเวสสันดร
ชาคกไวควย³
4. วัดปราสาท ตำบลบางกรวง จังหวัดนนทบุรี ที่ผนังพระอุโบสถ
มีภาพชาคกบางเรื่อง เช่น สุวรรณสามชาคก เวสสันดรชาคก นารทชาคก เป็นต้น⁴

¹ คณะศิษย์หลวงพอลาน วัดบางนมโค, ประวัติวัดบางนมโค (พิมพ์ครั้งที่ 2 โรงพิมพ์
เสียงเชียงจางเจริณู, 2508) หน้า 3 (พิมพ์แจกในงานวางศิลาฤกษ์โรงเรียนวัดบางนมโค,
วันที่ 25 กรกฎาคม 2508).

² กรมศิลปากร, เทศนมหาชาติ, "ค่านำ" (พระนคร : โรงพิมพ์มหานุกรราช-
วิทยาลัย, 2496) หน้า ค (พิมพ์เป็นธรรมเนียมบรรณาการงานฉาปนกิจศพนายชิต ภาคพิท
ณ สุสานหลวงวัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 10 มกราคม 2497).

³ สายสุนัย สุนคร, "กรุงศรีอยุธยาจากจดหมายเหตุของชาวต่างประเทศ"
อนุสารอ.ส.ท. (กรกฎาคม, 2509), 57.

⁴ อนุวิทย์ เจริญศุกกุล, "พระอุโบสถวัดปราสาท," อนุสารอ.ส.ท. (สิงหาคม,
2506), 45.

นอกจากที่กล่าวนี้ยังปรากฏรูปเขียนท่านองนี้ทั่วอื่น ๆ อีกหลายวัด จึงแสดงให้เห็นว่าเรื่องมหาเวสสันดรชาดกมีอิทธิพลต่อจิตรกรรมของไทยมากพอสมควร

๑.๒ อิทธิพลของเรื่องเวสสันดรชาดกของงานประติมากรรม (Sculpture)

ศิลปะทางการปั้นแกะสลักเกี่ยวกับเรื่องนี้เท่าที่ปรากฏได้แก่ รูปปั้นพระเวสสันดร พระกัณหา และพระชาลีที่เรือสำเภาวัดยานนาวา พระนคร ซึ่งมีหลักฐานตามพระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพว่า "ที่สำเภายานนาวามีรูปพระเวสสันดร โพรศีตต์กับรูปกัณหาชาลี หล่อประดิษฐานไว้ที่ห้องท้ายมาหลิ และมีศิลาจารึกภาษาไทยแผ่นหนึ่ง ภาษาจีนแผ่นหนึ่ง" ¹ แต่เป็นที่น่าเสียดายอย่างยิ่งในปัจจุบันไม่เหลือปรากฏอยู่เลย เนื่องจากทางวัดได้ย้ายรูปหล่อทั้ง 3 ชั้นไว้บนศาลาการเปรียญซึ่งต่อมาเกิดระเบิดเมื่อสงครามโลกครั้งที่ 2 เสียหายหมด อย่างไรก็ดี อย่างน้อยก็ยังได้เคยปรากฏแล้วว่าคนไทยเคยหล่อรูปพระเวสสันดรและสองกุมาร อันเป็นการแสดงออกทางประติมากรรมศิลป์

๒. อิทธิพลที่ปรากฏในด้านวรรณกรรม (Literature)

ในทางการแต่งหนังสือเกี่ยวกับเรื่องนี้มีหลายฉบับหลายสำนวน ดังที่ได้กล่าวถึงแล้วในบทนำ ซึ่งจะพบว่าแต่ละกัณฑ์มีผู้แต่งหลายคน ในปัจจุบัน มหาชาติซึ่งแต่งในคำประพันธ์ชนิดต่าง ๆ เกิดขึ้นในวงวรรณกรรมไทย ดังจะกล่าวพอสังเขปดังนี้คือ

๒.๑ มหาชาติคำหลวง ในสมัยพระบรมไตรโลกนาถ มีคำประพันธ์หลายชนิด เช่น โคลง ฉันท์ กาพย์ เป็นต้น

¹ กองทัพอากาศ, พระบรมมบท บาลี-ไทย-อังกฤษ (พระนคร : โรงพิมพ์กรมสารบรรณทหารอากาศ 2508) หน้า [4]. (พิมพ์โดยเสด็จพระราชกุศลในงานกุศลพระราชทานวัดยานนาวา, พระนคร, 2508).

2.2 ภาพยนตร์มหาชาติสมัยพระเจ้าทรงธรรม แต่งเป็นรายยาว ปัจจุบันปรากฏตามฉบับของกรมศิลปากรเพียง 3 กัณฑ์ คือ วนประเวศน์ กุมารบรรพ และสักรบรรพ

2.3 มหาเวสสันดรชาดก ฉบับต่าง ๆ ซึ่งแต่งเป็นรายยาว

2.4 มหาชาตिकाฉันท์

ผู้แต่ง น.อ.หลวงสำราจวิถีสุมทร

ระยะเวลาที่แต่ง ผู้แต่งกล่าวว่าเริ่มเขียนเมื่อ พ.ศ. 2501 ใช้เวลา

ประมาณปีเศษ

ลักษณะการแต่ง เริ่มกล่าวไหว้ครูถวายสันตติลภฉันท์ ขึ้นปฐมเหตุด้วยรายยาว มีชื่อฉันท์ชนิดแปลก ๆ ซึ่งยากที่จะพบในวรรณคดีคำฉันท์ของไทย

เนื้อความ คำเนินเนื้อความตามรายยาวมหาเวสสันดรชาดก เช่น มีข้อความกล่าวถึงชุกสิ่งอภิมิตตคาให้จักเสียบยง มีความว่า

เมื่อทราบวัยใจเรงรัก	จงช่วยจักเสียบยงกรัง
ทั้งชาวตากมากชาวตั้ง	อีกชาวตุ๋นให้พอ
ชนมกรุปเป็นกอนกัต	ถ่วงกัตลูกสมอ
ที่พิคองนองเคยขอ	พอแกชัคจัดเป็นยา
อีกน้ำผึ้งครึ่งกระบอก	ทั้งชาวตอกและแดงงา
น้ำพริกป่นปนปลาร้า	ใส่ในกลักไคควักกิน ¹

¹ น.อ.หลวงสำราจวิถีสุมทร, มหาชาตिकाฉันท์ (ร.พ.มหาบุญราชวิทยาลัย, 2504) หน้า 134 (พิมพ์เป็นอนิพนธ์นันทนาการในงานฉานปกิจศพคุณแม่บุญช่วย ทัฬหิมเทพย์ ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม 20 เมษายน 2504).

จะสังเกตเห็นชัดเจนว่ากล่าวถึงชื่ออาหารของไทย ๆ เช่น น้ำพริก ปลาร้า
เป็นต้น ตอนชุกรกสิ่งอมิตตคาก่อนจากไปแต่งโคเนื้อความดี ดังตัวอย่าง

มือคำย่าแสงสุริยัน แม่อ่าสาระวน คั้นคั้นไปเที่ยวเคี้ยวคาย
อยู่เหยาเจ้าไม่เสียหาย ใครจักหักทหาย เยี่ยมกรายสู่หาอย่ารับ ¹

นอกจากนี้ ยังมีผู้แต่งคำฉันท์ทางสำนวน เช่น มหาชาติคำฉันท์ พระนิพนธ์ของ
พระราชวรวงศ์เชอกรมหมื่นกวีพจนสุปรีชา ² และแต่งกันเป็นบางกัณฑ์ก็มี

2.5 มหาเวสสันดรชาดกคำกลอน

ผู้แต่ง บานเย็น ลิมส์สวัสดิ์

ระยะเวลาที่แต่ง เริ่มประมาณหลัง พ.ศ. 2490 สำเร็จประมาณหลัง

พ.ศ. 2500

ลักษณะการแต่ง แต่งด้วยคำกลอนสุภาพ ขึ้นต้นไหวศรัยตามประเพณี มีการ
แบ่งเนื้อเรื่องออกเป็นตอนย่อย ๆ แล้วตั้งชื่อตอนให้คล้องจองคล้ายรายโบราณ เช่น ในกัณฑ์
ทานกัณฑ์ มีตอนแม่ขอประทานอภัย กรุงสฤษดิ์ไม่ประทาน เจ้าแม่ชานชมพิลาป ฝ่ายใน
ทรายโศกกว่าสรวล ฯลฯ

เนื้อความ คำเนินความอย่างละเอียดลออ ราวกับขยายความจากรายยาว
มีการเพิ่มเนื้อความขึ้น 2 ตอน ชื่อ "คำสั่งสอนของมารดา" คือพรหมณ์สอนอมิตตคากว่า

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 138.

² พระราชวรวงศ์เชอ กรมหมื่นกวีพจนสุปรีชา, มหาชาติคำฉันท์ (ร.พ. โสภณพิพรรฒ-
ธนากร, 2472 (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ เสวกตรี พระบรรจงสารวินิจฉัย (เย็น
สีตะจิตต์) เป็ริยณ วันที่ 24 มีนาคม 2472).

ลิลิตที่ใช้เป็นลิลิตสุภาพ ขึ้นต้นด้วยรายชมกรุงเทพฯ ว่า "ศรีสีหิทธิเคไชโย
กรุงไกรเกียรติยศระคราว ท้าวหาปรีดาภิรมย์ อุกมสมบัติพิศคุณันต์ กุจสุวรรณค์แต่ง
แถม ¹

ตอนจบได้บอกนามผู้แต่งเพียงว่า "สมเด็จพระทรง สืบถ้อย" และ "สมเด็จพระ
ทรงตั้ง แต่งถ้อยหลดถาย" ² ซึ่งอาจหมายถึงกรมสมเด็จพระปรมาธิบดีฯ ในรศ ก็ได้
ผู้ใคร่ศึกษาอาจสืบสวนต่อไปก็จะเป็นประโยชน์ในทางประวัติวรรณคดีไทยได้ไม่น้อย

นอกจากคำประพันธ์นี้กลาง ๆ แล้ว ยังมีการแต่งแหล่แทรกในเวลาเทศน์ นาย
หริศ เรื่องฤทธิ อธิบายว่า "แหล่เครื่องเล่นเป็นแหล่นอกเรื่องมหาชาติ แต่งเป็นบทกลอน
ต่าง ๆ สำหรับร้องประกอบแหล่มหาชาติ... แหล่เครื่องเล่นที่รวบรวมไว้นี้เป็นส่วนแต่งใน
รัชกาลที่ 3 ถึงรัชกาลที่ 7 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ นับถือกันว่าเป็นแหล่เครื่องเล่นซึ่งแต่งดี" ³

ตัวอย่าง แหล่ขึ้นต้นไม้ [กัณฑ์ชูชก]

วันนี้เฝ้าฉายาจะกลองขึ้นพฤษภาให้เขาใหม่

เหลียวไปแลมาพบพฤษภาเขาคันหนึ่งไซร

ลูกเป็นระนาวโบายาวรี

กึ่งมันชี้ไปคาวคิงส์

ใหญ่หนักหนาสาขารวมซึ่ง

เงามันคิงลงไปถึงไต่บาคาล ฯลฯ ⁴

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 57.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 86.

³ นายหริศ เรื่องฤทธิ (ผู้รวบรวม), "คำนำ" ประชุมแหล่เครื่องเล่นมหาชาติ
เล่ม 1 (พระนคร : โรงพิมพ์วัฒนาพานิช, 2497).

⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 122.

แห่จับพร้าหมณ์ จะพบว่าคนไทยชอบแทรกอารมณ์ขัน

ปางสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีรัชราช	ประทับนั่งบัลลังก์อาสน์อันราชย์
ควยองค์อรหามวัยปิ่นโมลี	คือสมเด็จพระบุศดีเยาวราช
พร้อมสะพรั่งทั้งอำมาตย์สิบสองภาษา	มีมอญลาวชาวพม่าชาวทวาย
จีนฝรั่งทั้งหลายคอยฟังเทศ	ยังอีกพวกหนึ่ง เป็นแขกแปลกเพศ
	มาจากเมืองลังกา...

ในกาลครั้งนั้นอายเฒ่าชะแรชรภาพ ไม่การุญควยบุญบาปหยาบนักหนา
เอาเดาวัลย์พันผูกกรสองกุมารเดินมาในทิวาส ไอเฒ่าจัญไรใจอาฆาตเอา
ไม้รัน ลวงคำปลพันเชตคัมหมเวศ เทพเจ้าเซาบังเนกรเฒ่าสาธารณ ให้
จูงสองกุมารสู่สถาน เขาในละแวกบ้านชนบท อายเฒ่าเดินเที่ยวเดี่ยวลค
เขาวังใน ...สองกษัตริย์ทอศที่สนาก้แจงเทศ... จึงกล่าวสารคาถาเรียก
มหาอำมาตย์ สู่เรียงไปจางอายเฒ่าทงเงใจองอาจคราเอาตัวมา ถูกหาญ
ทำแกเจ้าหลานยาทอหนาพระที่นั่ง ฝ่ายอำมาตย์ใหญ่น้อยไคฟังรับสั่งว่า วัง
โทรงทั้งสิบสองภาษา เขาลอมกลุ่มเสียงแข็งแซ แกทนมเขากันหนา
อำมาตย์มอญทั้งสองรองคาวปลักชัค ผลของอายเฒ่าจะวิบัติ มั่นให้คินิยม
สงสำเนียงเสียงขรมเป็นภาษามอญ เอออะกุอะลาว อะมวยเกลิงกลาอะกะ
ทอน แปลภาษามอญออกเป็นภาษาไทย ว่ามีงอยามายุกยอกยอนเลยอายมอญ
จัญไร ฝ่ายมอญหงสาพากันชัคใจ ก็ชวนกันเล่นทะเลแ

เอยนอยนาย ๆ เอย มีปลักกระทอนนงนายเกลิงอา กระมอยกระลาว
วิหาสะ ทราเอยยอนเหลยอเด ออเฒ่าชุกประหงกประหงบักลับหัวเราะ
วามันช่างไพเราะจับใจ ¹

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 139-142.

มหາชาติในท้องถิ่น

ความแพร่หลายของเรื่องในหมู่พุทธศาสนิกชน และการที่พระภิกษุสงฆ์ของมณฑลนั้น
ไว้สำหรับเทศน์ให้เหมาะสมควรแก่ชนและท้องถิ่น อาจเป็นสาเหตุให้เกิดมหชาติขึ้นในท้องถิ่น
ของไทยหลายส่วน โดยสอดยอคำภาษาที่เป็นของคนในท้องถิ่นนั้น ๆ จึงจัดได้ว่าเป็น
มหชาติส่วนเฉพาะถิ่นขึ้น คือ

1. มหชาติภาคพายัพ แหงเป็นภาษาเหนือ ประคอง นิมมานเหมินทร์ กล่าวว่
แต่ละส่วนผู้แต่งมักไม่บอกนามจริง แต่ใช้นามแฝงแปลก ๆ เช่น ฉบับไฉ่แจ้เสียวแดง
ฉบับปู่กำ ฉบับวิงวอนน้อย ฉบับวิงวอนหลวง ฉบับหึ่งแกวมโนวร ฉบับเหล่าเจ็ดไห
ฉบับอินทร์ลงเหล่า มหชาติหลายฉบับของภาคเหนือยังกระจัดกระจายอยู่ พระธรรมราชา
นุวัตร (ฟู อุตฺตสีโว) เจ้าคณะตรวจการภาค 5 ไคพยายามคัดเลือก แกไข ปรับปรุง ให้
เหมาะสม และโดยเหตุที่นำเอาหลายส่วนมารวมเข้าด้วยกัน พระธรรมราชานุวัตรจึงให้
ชื่อมหชาติฉบับนี้ว่า "ธรรมมหชาติภาคพายัพฉบับสร้อยสังกร" ¹

ตัวอย่าง การพรรณนาสุนัขพรานเจตบุตร ลวนมีชื่อเรียกทุกตัว เช่น

ตัวหนึ่งชื่อว่าพุกบแก้วแควนเชื้อขบเชื้อคาบ ตัวหนึ่งชื่อว่าพุกาบ มันช่างสาบ
ซอมรอย ตัวหนึ่งชื่อว่าพุกำมอยปกทางครางไปหัวป่า เสียงไปหัวรารวายถึ ตัวหนึ่งชื่อ
ว่า อ้ายหู้รทางคอก ตัวหนึ่งชื่อว่าพุกอก มันช่างเซาะซอกในลอมหลอนหันสัตัวมันยอมโล
คันเข้าไปไกลป่าเวียบเอา ตัวหนึ่งชื่อว่าดาวเสด็จ ²

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ ประคอง นิมมานเหมินทร์ ลักษณะวรรณกรรมภาคเหนือ (พระนคร : สมาคม
สังคมนาตร์แห่งประเทศไทย, 2577), หน้า 134-5.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 138.

2. มหาชาติภาคอีสาน แต่งเป็นภาษาอีสานมีหลายฉบับ เช่น ส่วนวนจังหวัดชัยภูมิ เป็นต้น มีเนื้อความเช่นเดียวกับมหาชาติพายัพ แต่ภาษาต่างกันบ้าง เช่น ทั้งชื่อสุนัขเจตบุตร แต่มชื่อต่างกันไปเป็นธรรมดา ดังตัวอย่างว่า "มีสิบตัวชายิ่งหนักหนา ตัวหนึ่งชื่อว่าบักคามทวาง มันก็ฮัดหาญ โลกวางฟานและหมีเหม็น... ตัวหนึ่งชื่อป็นฮามแดง... ตัวหนึ่งชื่อบักหุบหาบ... ตัวหนึ่งชื่ออายทอกกาแดง... ตัวหนึ่งชื่ออายหางงอทางงอก" ¹

มีบางตอนที่แสดงความเชื่อเกี่ยวกับผี เช่น เปรียบชุกกว่า "เหมือนคังผีไซนมาหลอก" ² และมีฉบับของจังหวัดอื่น ๆ อีกเช่น จังหวัดขอนแก่น มหาสารคาม เป็นต้น

3. มหาชาติภาคใต้ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒสงขลารวบรวมมาชื่อ พระมหาชาตก ฉบับหนึ่งและมหาราชาดำฉันทอีกฉบับหนึ่ง แต่อาจมีฉบับอื่นอีก

พระมหาชาตก ฉบับภัทรีพิพิธภักดี วัดมณีนิมมาวาส สงขลา ไม่ปรากฏนามผู้แต่ง แต่มีผู้รับกันว่าเป็นฉบับของนักปราชญ์สงขลาแต่ง

ระยะเวลาแต่ง ไม่แน่ชัด แต่พระราชสีลสังวร วัดมณีนิมมาวาสกล่าวว่ามีอายุจากการคัดลอกสืบกันมา 118 ปี ³ เมื่อนับถึงปีปัจจุบันจะประมาณได้มากกว่า 120 ปี

ลักษณะคำประพันธ์ แต่งด้วยกาพย์ลาวน ไค่แก๋ ยานี้ 11 ฉบับ 16 กาพย์สุรางคณางค์ 28, กาพย์ภูซงคลีลา เป็นต้น

ศูนย์วิทยพัทยาการ

¹ เทศน์มหาชาติกัณฑ์ชุกกวางส่วนวน (พระนคร : โรงพิมพ์ประยูรวงศ์, 2507) หน้า 140. (เกษม บุญศรี และตระกูลบุญศรี พิมพ์เป็นธรรมพัสในการรับเพลิงพระราชทาน เหาศพนางนอม บุญศรี ณ เมรุวัดหัวลำโพง วันที่ 21 พฤศจิกายน 2507).

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 127.

³ "กำน้ำ; พระมหาชาตก (สงขลา : วิทยาลัยวิชาการศึกษาสงขลา, 2513) หน้า ง.

เนื้อเรื่อง มีเนื้อเรื่องตามอรรถกถา แต่แทรกละเอียดบางตอน เช่น พรรณนาว่าชุกเป็นหมอทำคุณไสย เป็นนักเวทมนต์ มีบุคลิกตลกบางตอน เช่นกล่าวถึงชุกทองคำดา แต่ไม่ใช่ทองคำ

เดายกประจำภาวนา ไม้ธูคาดา
นับแต่หนึ่งสองสามไป 1

ส่วนกัณฑ์มหาพนมีกพรรณาชื่อสมุนไพรไทย ยัก ผลไม้ ปลาที่มีในท้องถิ่นไทย เช่น กล่าวถึงกล้วยอาหารเด็กก่อนว่า 2

กล้วยทองกล้วยบาง กล้วยไซโยบาง 3 นมสาวลูกอ้อ
กล้วยตีบลิบลูก กล้วยน้ำน้บดื้อ ผู้เฒ่าเลาฤา 4 สำหรับ ลูกอ้อ 5

มหาราชคำฉันท์ ไม่ปรากฏนามผู้แต่ง เป็นคำฉันท์เรื่องมหาเวสสันดรชาดก กัณฑ์มหาราช การวาง ครุ ลุหุ ไม่เคร่งครัด มีภาพยัสลับข้างเช่น ยานี่ ภาพยัฉมัง ภาพยัสรวงคนางค์ และมีรายสุภาพแทรกตอนจัดชบวนทัพด้วย

เนื้อความที่พิสดารมีบางตอนเช่นมีบทชมโฉมสองกุมารว่า

๑ พิศเนตรคือนิลนัยน์อำไพพิมลมัน

ปรางเปรียบสุวรรณอัน ล้ายอง

1 เรื่องเดียวกัน, หน้า 185.

2 เรื่องเดียวกัน, หน้า 116.

3 โยบาง.

4 ผู้เฒ่าเลาดี้อ.

5 สำหรับลูกอ้อ.

๐ นาสาสวยของคฤหบดี
 เขียมโอรุณีโครทอง

ฉลา ๑

การแสดงออกทางศิลปะในเรื่องเกี่ยวกับมหาเวสสันดรชาดก มิได้แสดงอิทธิพลโดยตรงต่อศิลปกรรมที่กล่าวมาแล้วเท่านั้น ความนับถือกันว่าเป็นชาดกที่ยิ่งใหญ่ คือเป็น "มหาชาติ" นั้น ยังทำให้คนไทยให้ความสำคัญแก่พิธีมีเทศน์มหาชาติอีก ดังจะเห็นได้ว่าการนำเอาคนศรีไทยเข้ามาเกี่ยวข้องกับ ไคแก่การบรรเลงเพลง เมื่อจบเทศน์กัณฑ์หนึ่ง ๆ มีการจัดตกแต่งสถานที่บริเวณมีเทศน์มหาชาติด้วยต้นไม้ ไคแก่กล้วยบาง อ้อยบาง เป็นต้น เพื่อสร้างบรรยากาศให้เสมือนป่าเขาวงกต หรือป่าที่กล่าวในเรื่องก็ตามที ในการจัดเครื่องบูชากัณฑ์เทศน์ก็ทำอย่างสุกมือด้วยการแกะสลักผลไม้ จัดดอกไม้ จะประดับเทียนบาง ชงเล็ก ๆ บาง มีจำนวนเท่ากับคาถาในแต่ละกัณฑ์ สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ยอมแสดงให้เห็นศรัทธาของพุทธศาสนิกชนไทยที่มีต่อชาดกเรื่องนี้ โดยอาจหวังอันสงส์ตามที่เชื่อกัน หรือเพื่อจรรโลง "มหาชาติ" ไว้มิให้เสื่อมสูญจากใจ หรือเพื่อทั้งสองประการก็ได้

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ สุทธิกรรมชาดก คำภาย มหาราชคำฉันท์ (สงขลา : มงคลการพิมพ์ 2517),
 หน้า 237.